

BRODELIJANSKI SVLJET

Ono što se najviše mijenja jest
problematika našega zanata.

Fernand Braudel

U naslovu nekrologa Fernanda Braudela pariški je »Le Monde« istaknuo da je umro »princ historije«. Zvali su ga i »papom« i obraćali mu se s »Maitre«, što u hrvatskom prijevodu može značiti: učitelj, maestro, ali i gazda! Sve to on je doista i bio: učitelj generacija historičara, »gazda« jer je prije svega on odlučivao u najvažnijim institucijama francuske historijske znanosti. Volio je moć, a bio je, tako kažu, »despot koji se smiješi«. Očigledno je sličio slavnim dirigentima, samo što je taj »maestro« dirigirao orkestrom svojih brojnih učenika koji baš nije skladno muzicirao. Govorilo se o »brodelijanskom svijetu«, o »brodelijanskoj misli«, štoviše i o »brodelizmu«.

Usprkos kakofoniji glasova oko i uz njega te veliku rasponu mišljenja — od obožavanja i bezgraničnog respekta do žestokog odbijanja — jedno je sigurno: Braudel je bio najpoznatiji historičar 20. stoljeća! O njemu se uvijek slušalo i čitalo širom »ekumene« historičara. Razumije se da ni avangarda historičara u pojedinim zemljama nije u većini čitala njegove radove s golemim brojem stranica. No Braudel je bio izvanredan animatorski talent. Međunarodni dodiri i istraživački problemi i projekti koje bi pokrenuo širili su se kao morski valovi njegova voljenoga Sredozemlja, možda i zato što je »maestro« odlično znao pogoditi »u sridu« onoga što je povjesničare i određene krugove intelektualaca najviše zanimalo. Smatrali su ga »najinternacionalnijim« francuskim historičarem, njegovo okretanje prema svjetskoj povijesti potaknulo je nove pristupe istraživanju i diskusije, a time i nove rezultate. Uspio je sa svojom animacijom iako je relativno malo pisao o Francuskoj i Francuzima sve do svog posljednjeg djela što ga, nažalost, nije dovršio.

Braudel je djelovao četrdeset godina a na kraju je života osjećao da ga zapravo ne razumiju. Možda je to i zato što je njegov život bio doista paradoksalan: postao je najslavniji historičar na svijetu, a da njegova »nova« historija zapravo nije prihvaćena, ali je zato pokrenula nove koncepcije i metode istraživanja koje su unaprijedile historijsku znanost, no on se s time nije slagao. Možda je karakteristično upravo to što i u krugovima onih historičara koji su ga izuzetno cijenili vlada mišljenje da treba krenuti putovima što ih on nije imao u vidu.

Braudel je u šali razlikovao »novu«, »novu, novu« i »novu, novu, novu« historiju, dakle shvaćanja i rezultate triju generacija historičara. Sve njih

povezivala je određena kohezija u pristupu načelima istraživanja koja je međutim dopuštala razmjerno širok prostor za različita mišljenja. Svi su najugledniji autori francuske »nove« historije majstori svoga jezika. Nema sumnje da je pogotovu Braudel bio pjesnik i umjetnik riječi, sposoban da u čitaoca izazove snažne estetske emocije s ponešto romantičkim okusom.

Fernand Braudel rođen je 24. kolovoza 1902. daleko od Sredozemlja, u Lorrainei, u mjestu Luméville-en-Ornois. Gimnaziju je završio u Parizu i htio je postati liječnik. No njegov otac, direktor osnovne škole, želio je za sina karijeru u školstvu. Tako je izabrao historiju i geografiju a diplomirao je s dvadeset godina. Kao profesora gimnazije u Alžiru, najprije u Constantineu, a zatim u gradu Alžiru, prvi put ga je očaralo Sredozemlje. Počeo je objavljivati recenzije i članke iz povijesti sredozemnih zemalja, a zatim posjećivati arhive. Od 1932. do 1935. bio je gimnazijski profesor u Parizu, a od 1935. do 1937. profesor na Filozofskom fakultetu u Sao Paulu u Brazilu. Prema njegovoj izjavi tamošnji je boravak bitno utjecao na njegovo usmjerenje kao historičara. God. 1937. imenovan je za profesora na četvrtoj sekciji Praktičke škole za visoke studije (École pratique des hautes études) i upoznao je jednog od dvojice »očeva osnivača« analističke struje Luciena Febvrea. Taj je susret zapečatio njegovu daljnju sudbinu. Kao vojnik na Maginotovoj liniji bio je zarobljen i proveo je pet godina (1940—1945) u logorima u Mainzu i Lübecku.

God. 1947. branio je svoju disertaciju »Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II« koja je prvi put objavljena 1949. Iste mu je godine Febvre povjerio uredništvo »Annales«, a postao je i njegov nasljednik na katedri za povijest moderne civilizacije u Collège de France gdje je predavao 23 godine. Obnovio je stare »Anale« (osnovane 1929) i stvorio od časopisa borbeno sredstvo za nastavak i razradu impulsa Marca Blocha i Luciena Febvrea. Povećao je opseg »Anala« i učinio ih najpoznatijim historijskim časopisom uopće. Njegova samovlada u uredništvu »Anala« svršila je 1969. kada su glavnu odgovornost preuzeli istaknuti predstavnici »nove« historije mlađe generacije.

Braudel je i na drugim područjima pokazao svoju izvanrednu organizacijsku sposobnost. S Febvreom i Charlesom Morazéom uspio je osnovati šestu sekciju Praktičke škole za visoke studije (stvorene za Napoleona III) koja se bavi ekonomskim i društvenim znanostima. Izgradio je ustanovu koja je postepeno okupila elitu stručnjaka za društvene znanosti. Kada je Febvre 1956. umro, Braudel je došao na čelo šeste sekcije koja je 1975. na njegovu inicijativu, preimenovana u »Školu visokih studija društvenih znanosti«. Tako je ostalo do njegove penzije 1972.

Braudel je i nakon Febvreove smrti raspolagao znatnim materijalnim sredstvima. Njegove dobre veze s visokim funkcionerima u prosvjeti i korištenje američkih fondova omogućili su mu da staru tamnicu Cherche-Midi pretvori 1962. u palaču »Kuće znanosti o čovjeku« (Maison des sciences de l'homme). Škola za visoke studije postala je pod Braudelovim vodstvom konglomerat gotovo svih društvenih znanosti s oko 40 istraživačkih centara i s preko deset sekcija s oko 150 seminara i otprilike toliko predavača. Prema tome, časopis »Annales« i spomenuta »Škola« postali su jezgra za širenje »nove« historije. Postepeno su osvojili sve francuske univerzitete, usmjerili karakter istraživanja francuskih historičara prema postulatima »nove« historije

velikim dijelom preko doktorskih disertacija, a izdavačka poduzeća i mediji populariziraju rezultate »nove« historije.

U cijelom tom kretanju Braudel je dakako imao lavlji udio. Njegov je život u tom pogledu doista neobičan. U početku Sorbona mu se zatvorila jer je bio opasnost za tradicionalnu historiju a činilo se da je kao profesor na Collège de France gurnut na sporedni kolosijek jer ova institucija nije imala pravo da dodjeljuje univerzitetske titule kao što to nije imala ni »Škola«. No usprkos tome tradicionalna je historija ostala potpuno u sjeni a »nova« je historija dominirala u Francuskoj i dospjela u središte međunarodne diskusije, pri čemu je najveću pažnju izazivala Braudelova osoba. Postao je doktor honoris causa barem dvadesetak sveučilišta i dopisni član desetak akademija znanosti. Vrhunac karijere, doživio je kad je 1984. izabran na mjesto jednog preminulog člana za »besmrtnika« Francuske akademije. Životni put Fernanda Braudela kretao se dakle od »heretika« do »pape« a s njime se i »nova« historija pretvorila od borbene čete protiv institucionalizirane tradicionalne historije u manje-više kruti establishment.

Braudel je do kraja života zadržao izvanrednu radnu sposobnost, ambiciju da postavljanjem uvijek novih pitanja šokira ljude, blještavu duhovitost te ironiju prema drugima i sebi. Mjesec dana prije smrti održan je u Châteaueval-lonu, na obalama Sredozemlja, simpozij s međunarodnim sudionicima o problemima što ih je on razrađivao u svojim djelima. Njegov osebujni čar izrazio se po posljednji put u živim diskusijama, žustrim odgovorima a i u načinu izbjegavanja da reagira na prigovore upućene njegovim omiljenim tezama. Umro je 28. studenog 1985.

Očigledno je Fernand Braudel u svojim radovima uvijek iznova nastojao primijeniti principe i smisao svoje »stare nove« historije koja se razlikovala od »nove, nove« historije njegovih učenika. Smatrao je da je kao historičar zapravo suvremenik Febvrea i Blocha iako je po godinama znatno mlađi od njih, da između njega i njegovih nasljednika postoji »vrlo velik prijelom«. Težio je za »globalnom« historijom »nabreklom« od svih »znanosti o čovjeku«. Nije želio odabrati oslon samo na jednu od njih, nego živjeti u »konkubinatu« sa svima njima. No njegova želja za »totalizacijom i unifikacijom znanja« nije filozofija historije. On je jednostavno smatrao da sve humanističke znanosti treba inkorporirati u bezgranično područje historijske znanosti, kao »pomoćne znanosti«. Priznavao je da je to shvaćanje opasno jer je pitanje je li cilj historije da priča o prošlosti ili da surađuje pri unifikaciji humanističkih znanosti, tj. pri stvaranju »međuznanosti« (interscience). Rekao je da je konflikt između njega i njegova najuglednijeg učenika Emmanuela Le Roy Laduriea upravo u tome što se odlučio da žrtvuje historiju kako bi pokušao spasiti humanističke znanosti. Historija dakle ne smije cijepati obavijesti o društvenom životu niti podizati barijere putem poddisciplina. Morala bi se izgraditi kao historija društva uz spoznaju totaliteta činjenica koje strukturiraju određeno društvo. Čini se da predstavnici »nove, nove« historije misle da je »totalna« historija nemoguća. Umjesto nje izrasla je uglavnom regionalna historija i historija mentaliteta koje ne teže za sintezom nego istražuju u okviru društva određene regije ili lokaliteta »globalizirajuće predmete« što omogućavaju interdisciplinarnе rezultate. Braudelova »totalna« historija se razmrvila.

S gledišta »totalne« historije Braudel je nužno polagao težište na pored-benu historiju koja se temelji na činjenicama »dugoga trajanja«. Kada se historičar ne koncentrira na događaje u svjetlu tradicionalne historije te na različite fluktuacije, nalazi se pred »dubinskom« poviješću koja se polagano mijenja. Zato bi historija »dugoga trajanja« mogla objašnjavati pojave koje se mogu uspoređivati jer se dijelom ponavljaju. Uostalom, kaže Braudel, nema znanstvene historije bez poredbene metode, ali se u tradicionalnoj historiji uspoređuju događaji na način koji dovodi do »anakronizma«. Prema tome, »dubinsko« povijesno kretanje, »dugo trajanje« i »strukture« uvjetuju površinsko kretanje. Drugim riječima: »dugo trajanje« je »dubinska« povijest čovječanstva i u odnosu prema njoj strukturiraju se sva povijesna kretanja. To »dugo trajanje« je koordinatni sistem koji određuje karakter postavljanja istraživačkih pitanja u Braudela. Za njega je rad historičara koji ne bi imao kao rezultat ni najskromnije »tendencijalno pravilo« zapravo zabava, a ne posljedica znanstvenog istraživanja. Dakako da koncepcija o pravilnosti povijesnog toka neminovno zahtijeva upotrebu teorija. Pritom Braudel žali što se u njegovim koncepcijama i teorijama vidi da je sloboda ljudske akcije vrlo skućena, dakle bitno uvjetovana. Historičar, prema Braudelu, ne može raditi bez modela koji su neka vrsta lađa konstruiranih na kopnu i zatim gurnutih u more, a pritom dakako treba ispitati jesu li sposobne za plovidbu. Braudel je bio načistu da se historija »dugoga trajanja« može zloupotrijebiti tako da ona postane i suviše »komotna« i ne pokuša objasniti događaje. Pod izgovorom »dugoga trajanja« može se primjerice izostaviti francuska revolucija (interpretacija koje i dandanas predstavlja političko opredjeljenje). Nju treba, kaže Braudel, studirati u svim njezinim oblicima, dakle i u »srednjem« i »kratkom« trajanju.

Braudelova doktorska disertacija »Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II« proglašena je najznačajnijim historijskim djelom našega vremena, remek-djelom geografske historije, ali ga je od početka pratila suzdržanost prema upotrijebljenim okvirnim teorijama. »Sredozemlje« je na svaki način bitno utjecalo na dvije generacije historičara u Francuskoj, ali i izvan nje.

Braudel se počeo baviti tim pitanjem na tradicionalni način. God. 1922. zamislio je da će istraživati pitanje političkog okreta Španjolske od Sredozemlja prema Atlantiku, tj. sredozemnu politiku Filipa II, ali je tekst dovršio tek nakon 25 godina (1947). U početku nije doživljavao Sredozemlje kao cjelinu. No kada je 1935. radio u »čudesnom« dubrovačkom arhivu, prvi je put vidio da su brodovi, trgovački brodovi i jedrenjaci plovili do Crnoga mora ili izvan Gibraltara do Londona, Brüggea i Antwerpena. Tek je tada, kaže, počeo razumijevati Sredozemlje kao takvo. Pritom je zacijelo znatnu ulogu imao i Febvreov utjecaj. Prema Braudelovim izjavama, on je dijelom pisao tekst »Sredozemlja« u ratnom zarobljeništvu i tamo je napokon usvojio »gledište oca Boga« kojem jedna godina ne znači ništa, a stoljeće samo tren oka. Pomalo, kaže Braudel, ispod povijesti fluktuacija i događaja, dakle ispod površinske povijesti, pred njim se pojavila »gotovo nepokretna« povijest koja se kreće vrlo polagano, a kasnije ju je nazivao »repetitivnom«. Prvo je izdanje izašlo 1949. i naišlo je na izvanredan odjek, na živo odobravanje i žestoko odbijanje, a brojni njegovi učenici počeli su se baviti pitanjima Sredozemlja

i »dugoga trajanja«. Zato je oko 1960. prišao dotjerivanju i proširenju teksta i iznova je napisao trećinu knjige. Drugo se izdanje iz 1966. g. (i kasnija izdanja) temeljito razlikuju od onoga iz 1949. Ponešto je izmijenio i termine triju vremenskih slojeva koji čine njegovu teoriju »dugoga trajanja«. »Kvazi-imobilna« odnosno geografska povijest postala je »dugo trajanje«, »društveno ili strukturalno« vrijeme postalo je »konjunkturalno« (cikličko), jedino je površinska razina zadržala pojam »događajna« povijest. Pitanje — mogu li se istodobno sintetički obuhvatiti sva tri kretanja — ostalo je do danas otvoreno. Braudela su svakako optuživali da u tome nije uspio, da je padao u brojne proturječnosti i da zato nije stvorio obrazac one »totalne historije« što su je Bloch i Febvre proglasili svojim ciljem. Možda je to razlog što se »nova, nova« historija ograničila na uže regije i lokalitete. U svakom slučaju Braudel je pokazao put onim historičarima koji žele istraživati sva područja društvenog života a svojom dimenzijom »dugoga trajanja« odijelio je historiju od sociologije koja se bavi samo sadašnjim vremenom i samo jednim (industrijskim) društvom. Historija dakle želi biti totalna u vremenu i prostoru.

I žestoki kritičari »Sredozemlja« koji su proglasili trostepenu shemu potpunim neuspjehom jer arbitrarno reže cjelovite povijesne činjenice u vremenske slojeve, a optužili su Braudela zbog determinizma koji ne dopušta istraživanje stvaralačke uloge čovjeka i događaja, priznali su da je usmjerenje »nove« historije prema »dugom trajanju« heuristički vrlo plodno, da je historija time stekla dinamičku dimenziju i učinila odlučan korak u prevladavanju »dogodovštine«.

Kao i »Sredozemlje« široku je međunarodnu diskusiju izazvala Braudelova »trilogija«: »Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam (15—18. st.)« iz 1980. Sa 78 godina ponovno je izašao s koncepcijama okrenutim protiv dotadašnjih široko prihvaćenih spoznaja. Nije on, tako je rekao, sam odabrao da piše tu golemu knjigu. Ovu mu je prijateljski nametnuo Febvre koji je za svoju kolekciju »Sudbine svijeta« namjeravao napisati svezak o idejama i vjerovanju na zapadu od 15. do 18. stoljeća, a imao ga je dopuniti Braudelov svezak o materijalnoj civilizaciji, ekonomiji i kapitalizmu. Kako Febvre više nije uspio napisati svoj prilog, Braudelovo djelo pati od toga što se odnosi samo na ekonomski život.

I u tom opsežnom djelu prevladava »dugo trajanje« ovaj put materijalnoga života. I ovdje autor insistira na tri razine: na svakodnevnom ekonomskom životu na pragu robne razmjene, na tržišnoj privredi i na univerzumu uvijek multinacionalnoga kapitalizma. Smatra da je to model koji se verificirao na svim mjestima i u svim epohama. Na taj način on daje strukturi koja nam se čini modernom »bezvremensku dimenziju«. Za Braudela kapitalizam je dakle nadgradnja (superstruktura) koju treba razlikovati od tržišne privrede. U svojoj »Materijalnoj civilizaciji« autor opisuje etape, mjesto i prirodu tih, prema njegovu mišljenju, različitih fenomena od 15. do 18. stoljeća. Eksteritorijalnost kapitalizma u odnosu na tržišnu privredu ugaoni je kamen njegove teoretske konstrukcije. Prema Braudelovoj viziji u tržišnoj privredi je u duhu proizvođača još prisutna briga za upotrebnu vrijednost robe, dok se »kapitalizam« zanima samo za vrijednost razmjene i može se osloboditi tržišnog zakona. Prema Braudelu tržišna privreda je podložna kon-

kurenciji, dok »kapitalizam« sa svojim golemim akumuliranim kapitalom može sebi dopustiti »igru, rizik i prijevaru«. Razumije se da je ta teorija naišla na suzdržljivost i njegovih poštovalaca jer: nije li to proturječna, više sentimentalna nego znanstvena teza? Nije li to prenošenje u prošlost nelagodnosti zbog suvremenih »multinacionalki«?

Na takve prigovore Braudel je odgovarao da je »kapitalizam« nužno fenomen nadgradnje i manjine jer su nosioci »aktivnoga kapitalizma« u svako vrijeme bili vrlo malobrojni. Razumije se da su Braudela pitali upotrebljava li pojam »superstruktura« u marksističkom smislu. Odgovorio je da je pojam »struktura« u skladu sa zbiljom »dugoga trajanja«, ali da se on ne slaže s Marxom koji je potcjenjivao superstrukture. Jasno je da Braudelova upotreba toga pojma nema veze s Marxom kod kojega infrastruktura kontrolira superstrukturu, dok je kod Braudela upravo obratno. No Braudel se pri upotrebi kategorije »struktura« kao dugotrajnoga fenomena odlučno ograđivao od strukturalizma Levi-Straussa, te nekih francuskih sociologa i filozofa, ali su ga ipak optuživali upravo zbog strukturalizma!

Za Braudela su dakle tržišna ekonomija i kapitalizam dvije različite činjenice. U tržišnoj privredi prevladava konkurencija a razmjena je jednaka, dok kapitalizam stvara i iskorištava monopolne oblike koji uvjetuju nejednakost razmjene. To je prema Braudelu bitni problem suvremenog svijeta. Razumije se, nije kapitalizam stvorio nejednakost u svjetskim razmjerima zato što djeluje i putem prijevara, nego je ona proizašla iz preobrazbi materijalne baze u civilizaciji. Braudelovo je uvjerenje da kapitalizam prije i poslije industrijske revolucije raspolaže golemim iskustvom koje nije samo trgovačke prirode. On se zanimao za pluralitet kapitalizama, ali je smatrao da je »kapitalizam« dubinski uvijek isti. Drugim riječima, za nj ne postoji »pravi« kapitalizam i suprotstavlja se shvaćanju da kapitalizam u svom razvoju prolazi različite faze i postaje »pravi« tek s industrijskom revolucijom. Zato on i prije toga nalazi imperijalizam i kolonijalizam. Za nj dakle postoji samo jedan fundamentalni model kapitalizma i smatra da je doduše točno da industrijska revolucija stvara siloviti kapitalizam, ali se i ovaj ponaša prema starim pravilima. Kapitalizam je, misli on, kameleon koji samo mijenja boju.

Braudel je dakle u svojoj »trilogiji« razlikovao tri komponente kapitalističke zbilje i suzio je pojam »tržište« na jednu od njih. Izveo je »revoluciju perspektive« svojom ocjenom odnosa između tržišta i monopola i samo ovi posljednji za nj su »kapitalisti«. Dakle ključni element povijesti kapitalističkog sistema ne bi bilo tržište nego monopoli. Braudel je u »Materijalnoj civilizaciji« pokazao da su monopoli uvijek imali glavnu ulogu jer su ih nadzirali najmoćniji akumulatori kapitala.

U spomenutom djelu Braudel prikazuje djelatnost »kapitalista« od srednjega vijeka. Oni stvaraju izuzetno unosnu mrežu razmjene na širokom prostoru. Tu strukturu on naziva »ekonomija-svijet« (économie-monde) a skupina tih ekonomija čini svjetsku ekonomiju. Izvanredan opis ekonomskog života uglavnom je podređen njegovoj teoriji razlike između razmjene i »kapitalizma«. Prema Braudelu, uvijek je bilo takvih »ekonomija-svjetoa« sa speci-

fičnom hijerarhiziranom ekonomskom strukturom na širem prostoru, sa središtem i periferijom.

Valja istaknuti da se uski Braudellov suradnik Immanuel Wallerstein uopće ne slaže s Braudellovom osnovnom teorijom. Taj osnivač »Centra F. Braudela za studij ekonomije, povijesnih sistema i civilizacije« u SAD (1977), pisac je također mnogo kritiziranog djela, koje je proizašlo iz projekta što ga je pokrenuo Braudel, o modernom svijetu, kapitalističkoj poljoprivredi i porijeklu evropske ekonomije-svijeta u 16. stoljeću (1974). No on smatra da je bilo više takvih »ekonomija-svjetova« od kojih je svaka obuhvaćala određeni kapitalizam u nastanku, ali samo se jedna među njima održala i stvorila strukturu »pravoga« kapitalizma. Wallerstein sam kaže da ga je Braudel doduše uvjerio u postojanje različnih povijesnih »ekonomija-svjetova«, ali on ne prihvaća model o uvijek istom kapitalizmu. Zato je bilo moguće da se u njega iskristalizira, mislim, vrlo značajna teorija o »jezgri« i »periferiji« industrijske revolucije (o kojoj sam pisala u Radovima Instituta za hrvatsku povijest 15, s. 229; i 16, 247—252).

Jasno je da Braudel potpuno prelazi preko teorija ekonomista. Ekonomski historičar, kaže on, ne može biti ekonomist, a ekonomist koji piše ekonomsku historiju doista je rijetkost jer ne ispituje zbiljski ekonomski život. Smatra da se nejednakosti u razmjeni ne mogu objasniti pravilima ekonomije jer su te nejednakosti uzrokovane društvenim nejednakostima koje su sastavni dio svakoga društva.

Sama je »trilogija« o materijalnoj civilizaciji, ekonomiji i kapitalizmu (1750 str.), kao i »Sredozemlje«, izvanredna lektira. Izobilje obavijesti pruža svakom historičaru golemi materijal za razmišljanje o vlastitim hipotezama i rezultatima, a ne treba ni spominjati očaravajući način izlaganja koji ostavlja čitaoca bez daha. Autor raspravlja o mnogim problemima u široku rasponu od ranoga srednjeg vijeka do 19. stoljeća, u središtu je dakako razdoblje od 1500. do 1800. Njegov ga je nasljednik Le Roy Ladurie nazvao u jednoj recenziji »intelektualnim atletom« zbog njegova znanja o brojnim zemljama. U prvom svesku riječ je o materijalnom životu prije 19. stoljeća. Ta historijska antropologija pokušava objasniti kako ekonomska kretanja preobrazuju biološki i društveni život. Pritom opis svakodnevnoga života ne prelazi u historiju mentaliteta kao što je to uglavnom slučaj u njegovih učenika. On se zanima prije svega za temelje proizvodnje dobara, za život u društvu. U nekim se ocjenama Braudelu pripisuje Marxov utjecaj jer se prije svega koncentrira na materijalni, ekonomski i društveni život. Autor zatim opisuje »velike molekule« sa složenim strukturama u središtu kojih su »igre razmjene«. Tu su »ekonomije-svjetovi« sa središtima sistema u gradovima, njihove regije i njihov odnos s nerazvijenim periferijama. Kulminacija je opis industrijske revolucije u Engleskoj.

Braudel je cijeloga života iznenađivao i uznemirivao čitaoce izazivajući odobravanje i negodovanje. Nastavio je tako i poslije smrti. On je naime na kraju života pisao o »Identitetu Francuske«. Htio je, prema vlastitoj izjavi, toliko uzbuditi ljude svojim prikazom Francuske u »dugom trajanju« da će biti primorani da reagiraju i da ga razumiju. Namjeravao je tekst podijeliti u četiri sveska: 1. Prostor i povijest (»u znaku geografije«), 2. Ljudi i stvari

(Demografija i politička ekonomija), 3. Država, kultura i društvo (na temelju rezultata politologije, kulturologije i sociologije), 4. Francuska izvan Francuske, i to ne u smislu međunarodnih odnosa. Nažalost uspio je dovršiti samo prva dva sveska.

Francuska je u Braudela bila prisutna samo među drugim brojnim društvima i pojavama. Na kraju svog života priznao je međutim da historičar može najbolje pisati o svojoj vlastitoj zemlji jer gotovo instinktivno razumije njezine originalnosti i slabosti i kakav god bio erudita, nikada nema takve adute kada piše o drugima. Izjavio je da voli Francusku strastveno kao nekada Michelet, ali će nastojati da čitalac to ne osjeti.

Prvi svezak izašao je usred političkog previranja i nastupanja desnice u Francuskoj i postao je, razumije se, bestseller koji je potukao sve rekorde. No pustimo Francuze da se spore oko toga je li im njihov veliki historičar dobro objasnio »identitet Francuske« ili nije. Međutim, prvi svezak, što ga imam u rukama, kadar je da uznemiri i one koji nisu Francuzi. Ovdje je opet Braudelova tipična eksplozija ideja, njegova sposobnost da na temelju radova specijalista konstruira bitne, često šokantne, interpretacije, a knjiga očarava i zato što nameće usporedbe s »identitetom« zemlje i nacije onoga koji je čita. Zato mislim da je nužno nabaviti i drugi svezak i tada ne uskratiti čitaocu opširniju obavijest o Braudelovu postumnom djelu.

Bila sam među onima koji su učili od Braudela uz primjerenu opreznost prema njegovim teorijama. Čini mi se da njegov život pruža prije svega jednu važnu pouku. Braudel je rado citirao izjavu Luciena Febvrea: »Postaviti pitanje, to je početak i kraj svake historije. Ako nema problemâ, nema ni historije« (tj. historijske znanosti). Sam Braudel je uvijek postavljao nova i nova pitanja a njegove odgovore »zajednica« historičara nije bez daljnega prihvaćala. No u svakom je slučaju izazivao diskusije iz kojih su izrasla nova pitanja i odgovori, a time i novi rezultati. Iako se na kraju života osjećao neshvaćenim od vlastitih učenika, mogao je zacijelo biti zadovoljan. Iz njegova života historičar može naučiti da se ne smije podati iluziji da njegovi odgovori na istraživačka pitanja imaju »dugo trajanje« i da mora prihvatiti revolt svojih učenika kao normalnu i dobrodošlu pojavu jer to znači da oni kreću dalje.

Braudel zacijelo nema nasljednika takvoga autoriteta. Pitanje je zato što će donijeti »postbrodelijansko« doba. Hoće li se održati kakva-takva kohezija grupe oko »Annala«? Dolazi li kraj »ere metodologije«?

Bibliografija

La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II (Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II), Pariz, 1. izd. 1939; 2. izd. 1966; 3. izd. 1976; 4. izd. 1979.

Écrits sur l'histoire (Članci o historiji), Pariz 1969.

Civilisation matérielle, économie et capitalisme (XV—XVIIIe s.) (Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam, 15—18. st.), 3 sv., Pariz 1980.

La Dynamique du capitalisme (Dinamika kapitalizma), Pariz 1985.

L'identité de la France, Espace et Histoire (Identitet Francuske, Prostor i povijest), Pariz 1986.

Historija i sociologija, u: Gurvitch G. izd., Sociologija I, Zagreb 1966.

Historija i društvene nauke, Dugo trajanje, Časopis za suvremenu povijest 1983/2, 99—122.

A personal testimony (Osobno svjedočanstvo), Journal of Modern History 44/1972.

Une leçon d'histoire de Fernand Braudel, Châteauevallon, Journées Fernand Braudel, 18, 19 et 20 octobre 1985 (Lekcija historije Fernanda Braudela, Châteauevallon, Dani F. Braudela, 18—20. X 1985), Pariz 1986.

La Méditerranée (Sredozemlje) 1977; dvanaest emisija televizijskog filma u koprodukciji TV Evrope 1, FR 3 i RAI.

Le Monde, 30. XI 1985. Nekrolozi više autora.

Le Goff J., Chartier R., Revel J., La nouvelle histoire (Nova historija), Pariz 1978.

Le Roy Ladurie E., Parmi les historiens (Među historičarima), Pariz 1983.

Couteau-Bégarie H., Le phénomène «Nouvelle histoire», Stratégie et idéologie des nouveaux historiens (Fenomen «Nova historija», Strategija i ideologija novih historičara), Pariz 1983.

Hexter J. H., Fernand Braudel and the «Monde Braudélien» (F. Braudel i »brodelijanski svijet«). The Journal of Modern History 44/1972.

Kinsler S., «Annaliste» Paradigma? The geohistorical structuralism of Fernand Braudel (Paradigma »analista»? Geohistorijski strukturalizam F. Braudela), American Historical Review 86/1981.

Erbe M., Braudels Mittelmeer als klassisches Werk der »Annales« — Historiographie (Braudelova knjiga o Sredozemlju kao klasično djelo historiografije »Annala«), u: Isti, Zur neueren französischen Sozialgeschichtsforschung, Die Gruppe um die Annales (O novijem francuskom socijalno-historijskom istraživanju, Grupa oko »Annales«). Darmstadt 1979.

Lutz H., Braudels La Méditerranée, Zur Problematik eines Modellspruchs (Braudelovo Sredozemlje, O problematici jednog zahtjevnog modela) u: Kosseleck R., Lutz H., Rüsen J., Formen der Geschichtsschreibung, Theorie der Geschichte (Oblici historiografije, Teorija historije), Nördlingen 1982.

Gross M., Historijska znanost, 2. izd., Zagreb 1980, 197—199, 353—356.

Gross M., Braudel i Vilar — dva predstavnika francuske historiografije, Časopis za suvremenu povijest 1983/2, 93—98.

Mirjana Gross

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.